

Basisgroepen en kritische gemeenten.

door drs. H. de Jong, Amsterdam.

I. Beschrijving.

1. *Algemene plaatsbepaling.*

- a. Op het verschijnsel van de Rooms-katholieke kerk is in de kerkgeschiedenis op *doperse* en op *reformatorische* wijze gereageerd. Het is, ook voor de kerkelijke situatie van vandaag, goed, dit voor ogen te houden. De roomse tweeslachtigheid en dubbelzinnigheid afwijzend kom je niet automatisch bij de *doperij* terecht.
- b. Het verschil tussen dopers en reformatorisch treedt het meest duidelijk aan het licht bij de vraag hoe de verhouding wordt gezien tussen *gezag* en *vrijheid*.
- c. In het *doperse* denken is *vrijheid*: het verlost worden van de mens tot zijn *uiteindelijke* bestemming *zonder* God; in het *reformatorische* denken is *vrijheid*: het verlost worden van de mens tot zijn *oorspronkelijke* bestemming *onder* God.
- d. De basis-beweging staat in de *doperse*, niet in de *reformatorische* traditie.
"Zo'n kerk (als de basis-christenen voor ogen staat, de J.) draagt vele namen: slavenopstand, boerenopstand, arbeidersbeweging, studentenbeweging, vrouwenbeweging. Ze heeft iets te maken met de beweging van Jezus en Mozes, maar ook met Waldenzen en Wederdopers, met Jacobijnen en socialisten, met Camillo Torres en Martin Luther King". (Karel Derksen, basistheoloog, geciteerd in Basisgroepen en kritische gemeenten, pag. 85)

2. *Ontstaan.*

- a. Wij moeten onderscheiden tussen het ontstaan van de basis-beweging in de landen van de Derde Wereld (met name in Latijns Amerika) en het begin van de beweging in de westeuropese landen.
- b. In de latijnsamerikaanse landen is de beweging, al of niet op initiatief van r.k. geestelijken, geboren uit de erbarmelijke sociale toestanden van het proletariaat. Het is daar werkelijk een beweging der armen.
- c. In de westeuropese landen moet de basis-beweging vooral verstaan worden als een solidariteitsbeweging van meest goed gesitueerden met deze armen veraf.
- d. Meer precies moeten we de basisgemeente hier te lande verklaren uit de vernieuwingsbewegingen van de zestiger jaren:
in de kerken (o.a. de r.k. beweging Septuagint, het program van maatschappelijke actie van de wereldraad van kerken, de actie nieuwe levensstijl, het hervormd kernwapenrapport van 1962) en
in de samenleving (o.a. parijsse studenten-opstand, praagse lente, vrouwenbeweging, integratie-beweging van Martin Luther King).
- e. De basisbeweging is oorspronkelijk begonnen als een beweging binnen de grotere kerken, maar is op zichzelf komen te staan, toen de bestaande kerken verstrikt raakten - aldus de basis-beweging - in een tegenbeweging (bisschoppen-benoemingen in de R.K.K., het Getuigenis en de opkomst van de Gereformeerde Bond in de N.H.K., de Verontrusting in de G.K.N.)

f. De kritische gemeenten dragen - naast lidmaatschappen van ex-hervormden en ex-gereformeerden - een overwegend ex-roomskatholieke signatuur; ook zijn er groepen zonder kerkelijke achtergrond.

g. De meestal kleine groepen en kommunauteiten van de basis-beweging worden vooral bevolkt door de middenklasse-intelligentia van tussen de dertig en veertig jaar die zich politiek hoofdzakelijk groepeerd in de kleinere linkse partijen.

3. Karakteristiek.

a. Algemeen.

α. 'Basis' is een woord, afkomstig uit de marxistische leer en is geassocieerd met het begrip 'klassenstrijd'. De opstelling van de beweging aan de basis is een strategische positieklus voor de strijd ter verandering van de samenleving. Aan de basis vindt men de dragers van de verandering.

β. De diversiteit van de groepen waarop vaak gewezen wordt, is de verscheidenheid van de vele takken aan de ene boom; een sterk en principiëel worteldenken houdt de beweging bijeen.

γ. De basisbeweging verstaat zichzelf als een bevrijdingsbeweging. Graag wordt - tot in de officiële publikaties toe - het woord van Karl Marx aangehaald: "Het is een onvoorwaardelijke eis alle verhoudingen omver te werpen, waarin de mens een vernederd, een geknecht, een verlaten, een verachtelijk wezen is." (aangehaald in 'Eerste visie en program' van 1979, pag. 82)

b. Bijbel en theologie.

α. In de basis-groepen functioneert de bijbel in het kader van deze bevrijdingsbeweging. "De herontdekking van de bevrijdende kracht van de bijbelse geschriften is een centrale ervaring van mensen in basis-groepen en kritische gemeenten" (Eerste visie en program, pag. 81).

β. Kenmerkend voor de plaats van de bijbel (en ook van de kerkgeschiedenis) in deze theologie is dat men volgens de methode van de materialistische exegese aan de *uitleg* van de teksten een marxistische maatschappijanalyse van de wereld van toen en daar laat voorafgaan.

Een dito analyse van de wereld van nu gaat evenzo vooraf aan *het gebruik* van de teksten in het heden.

γ. Men wil daarmee bereiken dat de teksten nooit in het afgetrokkene ter sprake komen, maar altijd in een reflexie op een *bestaande* praxis van bevrijding.

δ. In dit verband spreekt men van een ideologische onteigening van de bijbel in de bestaande kerken, die ongedaan moet worden gemaakt. De bijbel moet weer in handen komen van de verdrukten. Van hen is de schrift en zij zijn de dragers van de samenleving.

ε. De grondwoorden van de bijbel: verzoening, verlossing of bevrijding en bekering, worden zo door de bevrijdingsbeweging in dienst genomen. Zij krijgen een maatschappelijk-politieke inhoud.

c. Gemeente.

α. De maatschappelijk-politieke aktie is in de basis-beweging niet een uitvloeisel van het credo der gemeente, maar gaat eraan vooraf.

β. Viering, bezinning en pastoraat begeleiden deze maatschappelijk-politieke aktie, die overigens niet zo zeer gemeentelijk, maar meer via persoonlijke deelname aan algemene akties van gelovigen en ongelovigen ondernomen wordt (bijvoorbeeld de aktie tegen de neutronen-bom of de blokkade van 'Dodewaard').

γ. De viering of liturgie (gebed, lied, getuigenis, Schriftlezing, uitleg, politieke informatie, maaltijd, doop) draagt een sterk experimenteel en open karakter. (Een kritiek op het liedboek van de kerken is, dat het te archaïsch is).

- δ. Het ambt is in de basis-beweging slechts mogelijk als een functie van de gemeente. Alleen binnen dat kader kan er sprake zijn van een 'kritisch tegenover'; niet echter in de zin van Ezechiël 2: 4,5,7; 3:7-11.
- d. 'Kerkverband'.
- α. De basisbeweging wil geen nieuw kerkinstituut zijn. Men zoekt naar de oorspronkelijke vorm van de 'ekklesia', welk woord naar Hand. 19: 40 wordt uitgelegd als 'politieke vergadering'.
 - β. "De autonomie van de groepen aan de basis is ... een grondgegeven van de basisbeweging" (Eerste visie en program, pag. 80).
 - γ. Niettemin is, ter uitwisseling van ervaringen en inzichten, voor het gezamenlijk opstellen van prioriteiten en om helderheid te krijgen over de zeggenschap, taken en verantwoordelijkheden van de geledingen, in 1979 besloten tot het oprichten van een lichte landelijke structuur, een samenwerkingsverband, dat overigens de volledige autonomie van de groepen eerbiedigt en democratisch van opzet is.
 - δ. De beweging heeft als geheel gekozen voor de juridische vorm van een vereniging, en wel een vereniging van groepen (niet van personen). Als beleidsbepalend orgaan is er een Raad, waarin iedere deelnemende groep (in 1979: ± 40) een vertegenwoordiger heeft en waaraan ook (max.) vijf deskundigen participeren. Ook de bestaande werkgroepen en commissies zijn daarin op niet-stemgerechtigde wijze vertegenwoordigd. Uit en door de Raad wordt een Dagelijks Bestuur gekozen van minimaal vijf en maximaal negen personen. Maximaal twee leden kunnen van buiten de Raad als deskundigen in het DB gekozen worden. Elk jaar is er een landelijk congres, waarop onder andere het jaarverslag besproken wordt, en dat door middel van moties de Raad adviseren kan in zijn beleidsbepaling. Voor een belangrijke thematiek kan de Raad een bijzondere en wat samenstelling betreft meer uitgebreide raadsvergadering uitschrijven, die terzake een beslissende bevoegdheid heeft.

4. Invloed.

- a. Door de radicaliteit van haar probleemstelling, door de sterke gemotiveerdheid van haar leden, door haar verstrekkend maatschappelijk-politiek engagement en door de aktualiteit van de zaken die zij aan de orde stelt, is de invloed van de basis-beweging vele malen groter dan haar ledental (enkele duizenden) doet vermoeden.
- b. Naar de kerken toe wil de basisbeweging de 'luis in de pels' (F. Rosenzweig) van de kerken zijn; naar de samenleving toe heeft de beweging de 'oecumene-binnen-links' (Ter Schegget) op haar programma.
- c. In de officiële kerken is vandaag de dag veel theologie die argeloos of bewust of vrijlijvend aanleunt tegen en vrijt met de radicale theologie die in de basisbeweging bedreven wordt.

II. Beoordeling.

1. Alhoewel men zelf verdwijnend klein is, rept men in de basisbeweging met geen woord over de kleine kerken. Alsof de grotere (RKK, NHK, GKN) de dienst geheel en al uitmaken. Men negeert met name de reformatorische bewegingen van afscheiding, doleantie en vrijmaking, die toch ook uit kritiek op het kerkelijk bestand ontstaan zijn en tegenover de verwording ook naar bijbels kerk zijn hebben gezocht. Uit dit zwijgen blijkt duidelijk dat de basisbeweging niet in de reformatorische traditie wil staan. Men voelt zich meer verwant aan de doperij.
2. Dit zullen we moeten bedenken, als er in de basisbeweging trekken zijn die we herkennen, zoals de nadruk op de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk, de afwijzing van het ambt als geestelijkheid boven de gemeente,

de aandacht van de bijbel voor de verdrukten, de plaats van de gelovigen midden in de wereld, de radikale stellingname die het evangelie van ons vraagt. Komt het in de basisbeweging niet alles uit een andere geest voort? Die van de gezagsvijandige doperij!

3. Wat niet wil zeggen, dat die 'andere geest' onder ons niet zou voorkomen.

In het midden van de Ned. Geref. kerken zijn er tendenzen die gaan in de richting van de basisbeweging, vooral op die punten die het meest rechtstreeks samenhangen met de gezagsvraag (ambt, kerkverband).

4. Het meest verwerpelijke punt van de basisbeweging is evenwel het apriorische, dat is: het aan alles voorafgaande karakter van de maatschappijanalyse en de daaruit voortvloeiende maatschappelijk-politieke stellingname.

5. Daardoor is de bijbel (enigszins als in de oude doperij) een 'bijbel' geworden, een sekundaire stem ten opzichte van het hoofdgeluid dat uit een andere hoek komt.

6. Deze 'andere hoek' is die van de marxistisch aandoende filosofie die op wetenschappelijke wijze voor de maatschappij-analyse mag zorgen. Zie het openhartige afscheidscollege van dr. K. Strijd alsook het artikel van Roger Garaudy in Basisgemeenschappen, pag. 48 vv.

7. Deze maatschappij-analyse evenwel polariseert alle binnenwereldse onderscheidingen, zoals die tussen arm en rijk, gezagsdrager en onderdaan, werkgever en werknemer, man en vrouw, ouders en kinderen, blank en zwart, slim en dom, knap en lelijk, en maakt van al die verhoudingen gespannen verhoudingen van verdrukkers en verdrukten.

8. Nu geeft de werkelijkheid daar verregaand reden toe, maar niet overal is die spanning. Bovendien kun je haar, waar ze niet is, door deze analyse oproepen en aanwakkeren.

9. Wat nog meer zegt: met deze tegenstellingen zitten we nog niet bij de laatste en beslissende: de op de goddelijke transcendentie aangesloten antithese 'tussen hem die God dient en hem die Hem niet dient' (Mal. 3:18) en de daaruit voortvloeiende verdrukking voor de eerste. Voor deze tegenstelling kan alleen Gods Woord ons de ogen openen.

10. Daarom, al is de bijbel niet ongevoelig voor de vele binnenwereldse tegenstellingen, ook al omdat daarin de echte en laatste antithese werkzaam zijn, toch weet hij dat zelfs bij de meest zuivere tegenstelling, namelijk die van de rechtvaardige welke door de goddeloze verdrukt wordt, er voor de rechtvaardige de verzoeking bestaat 'zijn handen uit te strekken naar onrecht' om aan de onderdrukking een eind te maken (Ps. 125), waardoor de antithese toch weer een valse zou worden, namelijk die van onrecht tegenover onrecht. kan

11. Daarom moeten alle antitheses steeds door de bijbelse prediking heen om met behulp van haar antithese of doorkruist of bijgesteld, gezuiverd en verdiept te worden. Steeds moet tot de armen en verdrukten gezegd worden: 't gaat tegen de HERE en zijn gezalfde (Psalm 2). Wanneer de armen dat beamen worden zij de armen van geest die Christus in de bergrede zalig spreekt en aan wie Hij het Koninkrijk der Hemelen belooft (Matth. 5).

12. Er is geen sprake van dat de bijbel pas aan het woord zou mogen komen, nadat door 'zorgvuldige analyse' (geliefkoosde term in de basisbeweging) is uitgemaakt waar de schoen nu precies wringt in deze wereld. De bijbel moet er van meet af aan bij zijn, niet alleen om ons te zeggen wat de ware antithese is (noëtische functie), maar veel meer nog omdat hij als gepredikt woord een werkzame kracht is (dynamische functie) die met alle tegenstellin-

gen die hij tegenkomt, aan de gang gaat, òf om ze als vals te ontmaskeren en dan ook te verzoenen en op te ruimen ("In Christus is noch jood noch griek, noch slaaf noch vrije, noch mannelijk noch vrouwelijk", Gal. 3: 28) òf om ze uit te diepen tot de ware en laatste antithese ("Maar als gij goed doet en met God rekening houdt en dan lijden moet verduren, dat is genade bij God", i Petr. 2: 19 en 20).

13. De prediking drijft ons dus, wanneer wij verdrukt worden, naar de plaats van de ware verdrukte, omdat we alleen daar op de juiste gehoorsplaats zijn om het evangelie van de verzoening en de verlossing op te vangen.
14. Men zou kunnen tegenwerpen dat in mijn benadering de rijke, de machtige, meer buiten het schot van het vermaan blijft dan de arme en geringe. Daarop geef ik dit antwoord. 'Armoede' is in de bijbel een meer kritisch begrip dan 'rijkdom'. Hoewel er in de Schrift rijke vromen zijn, zoals Abraham, Job, Salomo en Jozef van Arimathea, zijn zij duidelijk uitzonderingen en staat de bijbel tegenover de rijkdom als geheel waarschuwend. De rijke is overwegend met de misdadige verdrukker geassocieerd. Omdat nu echter de vromen vaak met de armen worden gelijkgesteld, spreekt de Schrift over de armoede meer onderscheidend. Onder de armen zijn er immers velen die zonder 'rijk te zijn in de tegenwoordige wereld' (I Tim. 6: 17vv) toch 'rijk willen zijn' (I Tim. 6:9vv) Deze armen zijn dan net zulke mammon-dienaars als de rijken. Vandaar mijn stelling: 'arm' is in de Schrift een meer kritisch begrip dan 'rijk', d.w.z. tussen arm en arm moet je meer onderscheiden dan tussen rijk en rijk. Dat klopt ook terminologisch. Je hebt in de bijbel 'armen' en 'armen van geest'; 'de arme' en 'de arme Lazarus' (Lazarus= God helpt); je hebt de אָרְמִים en de אָרְמִי. Deze termen staan niet in tegenstelling tot elkaar, maar wel geeft de laatste tegenover de eerste een nadere verbijzondering aan. Vandaar dus dat er meer vermaan naar de armen toegaat. De rijken krijgen meestal alleen maar bedreigingen te horen.
15. Hoe komt het nu dat de theologie van de basisbeweging de maatschappij-analyse zo argeloos uitbesteedt aan het marxisme en pas bij de daaruit voortvloeiende praxis de stem van de bijbel laat invallen? Mijns inziens doordat men met een half oor luistert naar het bijbelse getuigenis en zo kan menen dat het de marxistische maatschappij-analyse bevestigt. Dan hoort men de bijbel als alleen maar een profetisch protest tegen alle vormen van verdrukking. Terwijl alleen die profeten al voor meer dingen belangstelling hebben. Zo zien we Jesaja opkomen voor Gods heiligheid (Jes. 6), Jeremia voor de sabbatsviering (Jer. 17) en Ezechiël voor de reinheid (Ez. 18 en 22). Zij spreken echt niet enkel over maatschappelijke misstanden, maar ook over zonden die rechtstreeks de HERE aangaan. "De HERE is in zijn heilige tempel. Zwijg voor Hem, gij ganse aarde!" (Hab. 2: 20.) 'Gij ganse aarde': de arme inbegrepen.
16. Eigenlijk is wat de basis-beweging doet hetzelfde als wat zij de vroegere, aan de machten horige theologie verwijt, namelijk dat zij de bijbel een instrument laat zijn in handen van een hem vreemde instantie. In de horige theologie een instrument in handen van de rijken, in de basistheologie een instrument in de handen van de verdrukten. In beide gevallen wordt de bijbel voor een karretje gespannen. Eerst voor het karretje van de rijken, nu voor het karretje van de armen. Wie garandeert dat de bijbel in de handen van de armen niet een instrument zal zijn van nieuwe verdrukking en onrecht? Trouwens, God geeft zijn Woord nooit uit handen (Jes. 55: 10,11).
17. Toch, al is er formele gelijkheid met de theologie van vroeger (in beide gevallen wordt de bijbel voor een karretje gespannen), er is daarnaast ook een opmerkelijk formeel verschil. De ideologische vooringenomenheid van voorheen werd door de toenmalige bedrijvers van de theologie op z'n best node toegegeven en als zwakheid erkend en - zij het te weinig - bestreden. Meestal was men zich er niet eens van bewust en ontkende men haar.

De tegenwoordige vooringenomenheid wordt daarentegen bewust gekozen en bepleit en als kracht gezocht. Men schaamt er zich in het minst niet voor. Daarmee heeft de theologie van de basisbeweging ten diepste haar kritische functie verloren. Zij is nu de slippendraagster van de ideologie, en dat willens en wetens!

18. Doordat de theologie van de basisbeweging de bijbel van zijn gezag berooft (het gezag namelijk, dat hij zijn eigen werkelijkheidsanalyse meebrengt en dwingend oplegt), staat zij machteloos tegenover het rondweg schandalige misbruik dat bijvoorbeeld in de vrouwenbeweging van de Heilige Schrift gemaakt wordt. De bijbel is daar willig en sullig illustratie-boek geworden bij dingen die uit een heel andere koker komen.
19. Omdat in de basisbeweging zo grote nadruk wordt gelegd op 'zorgvuldige analyse', die aan alle actie vooraf dient te gaan, valt te vrezen dat 't met de hooggeroemde democratie, die ook door het landelijke verband geëerbiedigd moet worden, niet zo'n vaart zal lopen. Deze 'zorgvuldige analyse' (een term die naar het wetenschappelijke zweemt) vraagt namelijk om deskundigheid. Vandaar dat op de belangrijkste bestuursniveaus in de beweging voor deze deskundigheid een opzettelijke plaats is ingeruimd. Zal de deskundige op de duur niet het beslissende woord spreken? Is dat al niet zo?
20. Het zal duidelijk zijn dat vanuit de hier ontwikkelde kritiek de viering, de bezinning en de actie van de gemeente een heel ander aanzien krijgen dan in de basisbeweging. Met name de prediking (van de voorganger aan de gemeente en van hen beiden tot de wereld) speelt een veel grotere rol. Ook zal blijken dat de gemeente met deze maatschappelijk-politieke stellingname-onder-het-woord alleen staat of komt te staan in de wereld.
21. De kritische basis-gemeenten zijn als geheel een duidelijk sekularisatieverschijnsel. Een voordeel is dat ze als zodanig konsekwenter zijn dan de andere kerken die op meer versluisde wijze met de sekularisatie meegaan.
22. Kennismaking met de basisbeweging moge ons ertoe brengen hoe langer hoe meer onze theologische studie op de Heilige Schrift zelf te concentreren. Zij is niet het woord van de rijken noch ook van de armen, niet het woord van de verdrukking noch ook van de verdrukten - dit 'van' leidt altijd tot selectie -, maar zij is het woord voor de rijken (hoofdzakelijk waarschuwend) en voor de armen (kritisch vertroostend). Zij is het Woord van God.

III. Litteratuur.

1. E.J. Beker/ K.A. Deurloo, Het begin in ons midden. (aspecten van bijbelscheppingsgeloof) Ten Have/Baarn, 1977.
2. F. Boerwinkel, Einde of nieuw begin. (onze maatschappij op de breuklijn) Amboboeken/Bilthoven, 1974³.
3. Coen Boerma, Kan ook een rijke zalig worden? (een onderzoek naar bijbelse gegevens over arm en rijk) Ten Have/Baarn, 1978.
4. Michel Clévenot, Een materialistische benadering van de bijbel (met een inleiding van Rochus Zuurmond) Ten Have/Baarn, 1979.
5. Gerard Dekker, Het ambt: van boven of van beneden? Ten Have/Baarn, 1979.
6. Karl Derksen e.a. Basisgroepen en kritische gemeenten. Dossier 9 bij 'Archief van de kerken', de Horstink, 1979. Waarin: 'Eerste visie en program'.
7. Alice Groeneveld e.a., De moed om te zien (teksten bij de tentoonstelling feminisme en theologie) Amsterdam, 1979.

8. Gustavo Gutiérrez, Theologie van de bevrijding. Ten Have/Baarn, 1974.
Met de bespreking van dit boek door ds. H. Smit, Studiemap T.S.B. XVIII.
9. Catharina J.M. Halkes, Met Mirjam is het begonnen (opstandige vrouwen op zoek naar hun geloof) Kok/Kampen 1980.
10. H. de Jong, Bron en Norm (een bundel bijbelstudies) Kok/Kampen, 1979.
(met name hfdst. I)
11. Alois Müller e.a., Basisgemeenschappen. Concilium, intern tijdschrift voor theologie, 11^e jaargang nr. 4. De Horstink/Amersfoort, 1975.
12. Huub Oosterhuis, Twee of drie (voor en over kritische gemeenten) (Nederlandse kerkgeschiedenis sinds Bisschop Bekkers) Amboboeken/Baarn, 1980.
13. G.H. ter Schegget, De andere mogelijkheid (bijbelse theologie voor de kritische gemeente) Ten Have/Baarn, 1979.
14. G.H. ter Schegget, Het lied van de mensenzoon (Studie over de Christuspsalm in Filippenzen 2: 6-11) Wereldvenster, 1975.
15. G.H. ter Schegget, Kernwoorden bij Karl Marx, Ten Have/Baarn, 1977.
16. E. Schillebeeckx (in samenwerking met Basisbeweging van kritische groepen en gemeenten in Nederland), Basis en ambt. (ambt in dienst van nieuwe gemeentevorming) Nelissen/Bloemendaal, 1979.
17. K. Strijd, De noodzaak van een marxistisch Vorverständnis voor de theologie. (afscheidscollage) Drukkerij UVA, 1976.

Amsterdam, 26 oktober 1980

H. de Jong.